
Suid-Afrika in 'n smeltkroes van verandering: eietydse en toekomspektiewe

Andre Duvenhage

Navorsingsprofessor: Politieke Wetenskappe

Noordwes-Universiteit

Potchefstroomkampus

Andre.Duvenhage@nwu.ac.za

Opsomming

Die vertrekpunt van die artikel is dat Suid-Afrika 'n politieke kantelpunt bereik het (vergelyk Duvenhage, 2020: Suid Afrika by 'n kantelpunt: 'n slegte-saak scenario) en dat 'n baie onseker toekoms Suid-Afrikaners in die gesig staar. 'n Kombinasie van politieke, ekonomiese en sosiale kragte het reeds 'n omgewing geskep wat ver verwyderd is van wat normatief gesproke deur die Grondwet van 1996 in die vooruitsig gestel is. De jure het Suid-Afrika een van die beste grondwette ter wêreld, maar in praktyk (de facto staat) is dit ver verwyderd van normatiewe ideale soos menseregte, nierassigheid, demokrasie en selfs die oppergesag van die reg. Hierdie artikel stel as hipotese dat kombinasies van politieke, ekonomiese en sosiale werklikhede besig is om aan 'n andersoortige politieke bedeling (de facto of empiriese staat) beslag te gee en in sekere opsigte reeds gedoen het. Tans is dit veral ekonomiese en finansiële omstandighede, maar ook die dinamika binne die ANC-familie, wat as snellers van verandering dien en dringende en noodsaaklike, maar ook ongewilde besluite vereis – juis dit wat indruis teen die wese en die ideologie van die regerende ANC as party. Die leierskap van die president (Cyril Ramaphosa) is ook geensins oortuigend om moeilike besluite in hierdie tye te neem nie. Die artikel maak van 'n omvattende omgewingsverkenning gebruik om bogenoemde hipotese (veronderstelling) as geldig (of ten minste gedeeltelik geldig) te bewys.

Hierdie artikel is krities en polemies van aard en vorm deel van die groter gesprek wat tans oor die politieke toekoms van Suid-Afrika aan die gang is. Ten slotte word geredeneer dat ons in alle waarskynlikheid aan die einde van 'n politieke era staan en dat 'n onseker toekoms vir Suid-Afrikanners voor die deur lê. Oor die langer termyn kan patrone van staatkundige en politieke verval selfs gevolge inhou vir die staat as staat en dit kan heelwat meer behels as die kontekste van bloot 'n regerings- of selfs 'n regime-verandering.

Abstract

The point of departure of the article is that South Africa already reached a political tipping point (refer Duvenhage, 2020: Suid-Afrika by 'n kantelpunt: 'n slegte-saak scenario) and that South Africans are staring a very uncertain future in the face. A combination of political, economic and social forces has already created an environment far removed from what has normatively been envisaged by the Constitution of 1996. De jure South Africa has one of the best constitutions in the world, but in practice (de facto state) it became estranged from normative ideals like human rights, non-racialism, democracy and even the rule of law. This article states as hypothesis that combinations of political, economic and social realities are in the process to settle a different political dispensation (de facto or empirical state) and have in certain respects already done so. Currently, especially economic and financial circumstances, but also the dynamics within the ANC family, serve as triggers of change and require urgent and essential, but also unpopular decisions – particularly those in conflict with the nature and the ideology of the ruling ANC as a party. The leadership of the president (Cyril Ramaphosa) is also in no way convincing with regard to taking difficult decisions in these times. The article utilises an extensive environmental exploration to prove the above-mentioned hypothesis (assumption) as valid (or at least partly valid). This article is of a critical and polemic nature and form, as part of the bigger discourse currently on the go regarding the future of South Africa. In conclusion it is argued that we most probably experience the end of a political era and that an uncertain future stares us in the face.

Over the longer term, patterns of political decay and decay of the state may even have consequences for the state as a state and may entail considerably more than the contexts of only a governmental change or even a change of regime.

1. Inleidende oriëntering

Die periode van betreklike politieke stabiliteit tussen die einde van die Tweede Wêreldoorlog (1945) en die val van die Berlynse muur (1991) het sedertdien plek gemaak vir 'n nuwe dinamika, eiesoortig aan 'n nuwe wêreldorde of die totstandkoming van laasgenoemde. In Suid-Afrika was dit ook 'n tyd van fundamentele en snelle verandering, met die aanvaarding van 'n nuwe grondwet en 'n nuwe politieke bedeling gebaseer op demokratiese beginsels, 'n swart meerderheidsregering en 'n nuwe ideologiese raamwerk wat in alle opsigte as die teenpool van "diskriminasie", apartheid en kolonialisme beskou kan word.

Op grond van 'n rewolusionêre doktrine (die idee van die Nasionaal-Demokratiese Revolusie) en die toepassing van transformatiewe en rasgebaseerde wetgewing, het Suid-Afrika 'n nuwe fase in sy geskiedenis betree. Nou, na sowat 26 jaar, is daar sterk aanduidings dat die winde van verandering weer begin waai en dat ook hierdie spreekwoordelike "Republiek" (bedeling of staatkundige orde) sy "einde" mag nader.

Die politieke kantelpunt is in ongeveer 2018 bereik en in wese voltrek deur wat voorgehou kan word as die Covid-19-fiasko. In 'n artikel **Suid-Afrika by 'n kantelpunt: 'n slegte-saak scenario (Duvenhage, 2020)** word geredeneer dat Suid-Afrika reeds die kantelpunt bereik het, 'n onseker toekoms in die gesig staar en bes moontlik 'n baie slegte scenario sal moet verreken. Dit is vanuit die argumentasie duidelik dat 'n kombinasie van politieke, ekonomiese en sosiale werklikhede ('n smeltkroes van kragte) besig is om 'n nuwe bedeling tot stand te bring en in sekere opsigte reeds tot stand gebring het. *De jure* het ons 'n grondwetlike bedeling gegrond op demokrasie, menseregte en die oppergesag van die reg, wat nierassig en nieseksisties is, om bloot enkele aspekte te vermeld. *De facto* (op die voetsoolvlak) is die harde werklikheid nietemin dikwels baie ver verwyder van die ideale wat polities, ekonomies en sosiaal deur die nuwe bedeling en die gepaardgaande grondwet in die vooruitsig gestel is.

*Hierdie artikel stel as hipotese dat politieke, ekonomiese en sosiale werklikhede besig is om in werklikheid aan 'n andersoortige politieke bedeling (de facto of empiriese staat) beslag te gee en dit in sekere opsigte reeds gedoen het. Laasgenoemde is ver verwyderd van die lofwaardige waardes en uitgangspunte van die 1996-Grondwet soos verwoord met betrekking tot ideale van nierassigheid, nie-seksisme, en talle waardes in ooreenstemming met demokrasie en transformasie. (Laasgenoemde verwys na die **de jure-staat** oftewel die **normatiewe staat** en is ideaal-tipies van aard.)*

Die doel van die bydrae is om die geldigheid (al dan nie) van bogenoemde stelling te ondersoek, die betekenis hiervan vas te stel en die implikasies hiervan te bepaal teen die agtergrond van 'n scenario-perspektief. Die bydrae is *verkennend* en in sekere opsigte *polemies* van aard en gerig op die debat/diskoers oor Suid-Afrika se politieke toekoms. Die sentrale motivering is dus om by te dra tot die debat en gesprek oor die toekoms van Suid-Afrika en wel vanuit 'n bepaalde normatiewe grondslag met die Regstaatsidee as sentrale vertrekpunt. In sekere omgewings het hierdie gesprekke reeds begin en gaan na my oordeel beïnvloedend meewerk op besluite wat ons toekoms in verskeie opsigte gaan rig.

Fokuspunte van die aanbieding is:

- Die staat: beskouing en konseptualisering
- Suid-Afrika 2020: post-kantelpuntpolitiek
- Die krisis van die huidige bedeling
- Evaluering en die pad vorentoe

2. Die staat: beskouing en konseptualisering

Ontleen aan die breër reformatoriese beskouing ten opsigte van staat, politiek en samelewing word die **Rechtstaats-idee** (state of justice) in duidelike onderskeiding van **Magstate** as normatiewe vertrekpunt geneem. Hiervolgens is die onderskeiding en handhawing van die staatlke versus die nie-staatlke-omgewing (Kerk, Universiteit, Skool en ander strukture van die burgerlike samelewing) essensieel ooreenkomstig die norm van soewereiniteit in eie kring. Die staat is ooreenkomstig hierdie denkpatoon gefundeer in die historiese terwyl sy bestemming in die juridiese (die regstaatsidee) gesetel is.

Die Regstaatsidee beklemtoon sake soos die oppergesag van die reg; grondwetlike regering; die erkenning en beskerming van burgerregte; en verantwoordelike- en verteenwoordigende regering – om enkele sake te

beklemtoon. Met enkele kwalifiserende liberaal- en sosiaal-demokratiese vertrekpunte (soos beliggaam in die ontwikkelingstaats-gedagte en bewoord in die 1996-grondwet) word bogenoemde as die grondliggende normatiewe raamwerk en vertrekpunt van die studie gestel waaruit gekonseptualiseer sal word.

In 'n poging om die staat te konseptualiseer, is die vertrekpunt van Romano (1947:56) belangrik, naamlik "*the state does not have a territory, it is a territory ...*". Inderdaad beskik die staat oor 'n territorium, maar dit gaan oor heelwat meer as net geografie en grense. Max Weber (1964) definieer die staat as "*... a human community that successfully claims the monopoly of the legitimate use of physical force within a territory*". Met die oog op hierdie navorsing word 'n staat voorgehou as 'n vaste geografiese territorium; 'n permanente owerheid (administrasie en bestuurstrukture wat gekoördineerd funksioneer); bindende en afdwingbare owerheids gesag, en as instelling die een wat beskik oor die monopolie van die swaardmag (Heywood, 2002:86-88).

'n Staat se kernfunksie ooreenkomstig hierdie beskouing is die handhawing van 'n openbare regsorde in die algemene belang van alle burgers (Heywood, 2002:88), en verwys na die basiese funksie van orde, stabiliteit en sekerheid, en afhangende van die inkleding van die staat (minimalisties of meer uitgebreid) na funksies wat met die welsynstaatsgedagte ("*nanny state*") verband hou, waar die staat verantwoordelik is vir die welsyn van alle burgers. Bogenoemde kan voorgehou word as die *normatiewe staat* (ideaaltipes) en verskil van die *empiriiese staat* (reële omstandighede binne die staat), wat verwys na die vermoë van die staat om aan gestelde doelwitte te voldoen en daaraan uitvoering te gee. In hierdie verband moet twee kategorieë van state beskou word om te help met die beter verstaan van eietydse Suid-Afrikaanse politiek, naamlik *verswakkende state* en *korrrupte state*. Die Suid-Afrikaanse politieke bestel bevat tans beide hierdie kategorieë wat nie wedersyds uitsluitend is nie, maar tog van mekaar onderskei moet word.

2.1 *Verswakkende state*

Drie kategorieë kan onderskei word, naamlik *sagte state* (swak grensbeheer en die voorkoms van korrupsie); *swak state* (bogenoemde plus 'n onvermoë tot ontwikkeling en instandhouding van veral infrastruktuur); en *mislukte state* (of "*failed states*"), waarin al bogenoemde geïmpliseer word, maar waar die owerheid ook beheer of gedeeltelike beheer oor sy territorium of dele van die territorium verloor. (Vergelyk Geldenhuys, 1999:38-46; Duvenhage, 2007:15-

18; Zartman, 1995:1-8, en Migdal, 1988:214-226 vir meer besonderhede oor die begrip en die toepassing daarvan.) Onlangs het *Eunomix GCR* (2020) in 'n scenario-ontleding voorsien dat Suid-Afrika teen 2030 'n *mislukte staat* gaan wees (Bloomberg,2020).

2.2 *Korrupte state*

Korrupsie word geassosieer met die misbruik van mag/gesag (staats-/openbare gesag) om private voordeel (hoe ook al gedefinieer) te verseker. Dit kan verskeie vorme aanneem, waaronder omkoperij, nepotisme, aanstelling van makkers in gesagsposisies ("*cronyism*"), konflik van belange, bedrog en misleiding. Korrupsie kan ook gebruik word om misdadige bedrywighede te ondersteun, te bevorder en te beskerm. Omstandighede wat korrupsie (en verbandhoudende verskynsels) bevorder, sluit onder meer in: 'n gebrek aan inligting en deursigtigheid deur veral besluitnemers; beperkte mediavryheid en gebrekkige ondersoekende joernalistiek; 'n swak burgerlike samelewing; politieke intimidasie en die nie-beskerming van byvoorbeeld "fluitjieblasers"; 'n regbank wat nie onafhanklik is nie, asook die bestaan en bevoordeling van sosiale en politieke netwerke en soms familiebelange van invloedrykes in die samelewing.

Staatskaping is 'n uiterste en spesifieke vorm van sistemiese korrupsie, waar private belange deur besluitnemers in die staat aangewend (en misbruik) word tot hul eie voordeel of die voordeel van 'n bepaalde groep. Dié gebruik is nie uniek aan Suid-Afrika nie en is onder meer ook aangetref in Bulgarye (2013/4) en Roemenië (2017). In die geval van laasgenoemde het die sogenaamde oligarge die politieke mag bekom en dit op mafia-agtige wyses misbruik. Volgens genoemde optredes kan staatskaping voorgehou word as: "*the way formal procedures (such as laws and social norms) and government bureaucracy are manipulated by private individuals and firms so as to influence state politics and laws in their favour. ... It differs from most other forms of corruption which instead seek selective enforcement of already existing laws*" (Duane, 2017).

Sedert 2014 het die term ook in Suid-Afrika begin posvat om te verwys na die toenemende institusionalisering van korrupsie, wat onder die leiding van veral (maar nie uitsluitlik nie), Jacob Zuma tot stand gekom het en soos beskryf in werke soos *How long will South Africa survive: the looming crisis* (RW Johnson, 2015); *The President's Keepers: those keeping Zuma in power and out of prison* (Jacques Pauw, 2017); en *Gangster state: Unravelling Ace Magashule's web of capture* (Pieter-Louis Myburg, 2019). Eersgenoemde (2015:240) verwys na "... a huge and obvious failure" van die Suid-Afrikaanse

staatkundige bestel en laasgenoemde na die “kriminalisering” van die regerende ANC om die beeld van ’n misdaadsindikaat daaraan te koppel binne die konteks van staatskaping.

Met bogenoemde begrippe as uitgangspunt kan die Suid-Afrikaanse staatkundige bestel, soos dit vandag (2020) daar uitsien, dieperliggend beskou word. Die sentrale vraag/stelling/hipotese is of kragte besig is om aan ’n nuwe staatkundige bedeling beslag te gee of dalk reeds gegee het, volgens die uitgangspunt dat Suid-Afrika reeds ’n kantelpunt bereik het.

3. Suid-Afrika 2020: post-kantelpuntpolitiek

In ’n artikel getiteld *Suid-Afrika by ’n kantelpunt: ’n slegte-saak-scenario* (Duvenhage, 2020) word geargumenteer dat Suid-Afrika reeds ’n kantelpunt bereik het en dat ’n slegte-saak scenario voor die deur staan. (Met *kantelpunt* word bedoel dat ’n krag of kombinasie van kragte die bedeling sy ewewig laat verloor en ’n nuwe dinamika aanvoer, waarvan die uitkomst nie maklik voorspelbaar is nie.)

Akademici verskil oor die toekoms van die Suid-Afrikaanse politiek en ekonomie, wisselend van positief/optimisties (Roelof Botha) tot uiters negatief (Schüssler, Roodt, Heystek). Die meeste ontleders is hoogstens versigtig optimisties tot soms uiters pessimisties (of moontlik bloot realisties?) oor die politieke toekoms van Suid-Afrika. ’n Slegte-saak scenario, soos in my bydrae beredeneer, beteken dat ’n kombinasie van politieke, ekonomiese en sosiale faktore ’n omgewing skep van toenemende konflik, geweld en onstabiliteit. Vlakke van institusionele verval bereik ’n punt waar die *empiriese staat* nie meer oor die vermoë beskik om waardes en skaars middele (aldus David Easton, 1965, se beskouing van politiek), gesaghebbend toe te wys nie, wat selfs mag lei tot ’n *mislukte staat* (soos vroeër beskryf), met ’n vorm van verdeelde soewereiniteit as uitkoms.

Die vraag is: Watter determinante is besig om aan hierdie post-kantelpunt-scenario beslag te gee? Met ander woorde, hoe lyk hierdie *de facto staat* en in watter rigting is dit besig om te ontwikkel?

3.1 Die de facto staat – drywers vir die vestiging van ’n nuwe bedeling

In verskeie omgewings (binne en buite Suid-Afrika en links of regs van die politieke spektrum) word daar tans ernstige en diepliggende vrae gevra oor Suid-Afrika se toekoms en die pad vorentoe. Die vrae het betrekking

op die sukses (al dan nie) van die nuwe grondwetlike bedeling binne die raamwerk van 'n groter staatkundige bedeling (die *normatiewe staat*) en wat die betekenis hiervan is en vorentoe kan wees.

Na meer as 25 jaar binne die nuwe bedeling word die vraag onder meer gevra of Suid-Afrika werklik 'n beter plek is en indien daar uitdagings is, hoe moet dit aangepak word om van Suid-Afrika 'n beter plek te maak? Aan die linkerkant van die politieke spektrum word dikwels verwys na die groeiende gaping tussen ryk en arm; sosiaal-maatskaplike vraagstukke wat vererger; die behoefte aan radikale grondhervorming, en wat dikwels voorgehou word as die noodsaak vir Radikale Ekonomiese Transformasie (RET). Duidelik voldoen die huidige bedeling nie aan die gestelde of verwagte vereistes nie en word aangedring op sake soos die wysiging van artikel 25 van die Grondwet en versnelde transformasie op alle terreine van die staat, ekonomie en ook die burgerlike samelewing. Soms word selfs geredeneer (byvoorbeeld Winnie Mandela en Julius Malema se uitsprake in hierdie verband) dat die revolusie en sy ideale uitverkoop is tydens die onderhandelinge en dat dit nou reggestel sal moet word (Areff, 2015:1; Cropley, 2018:1).

Aan die ander kant van die spektrum word daar ernstige vrae gevra oor die afwesigheid van die toepassing van grondwetlike waardes en norme, met inbegrip van sake soos wet en orde; sekerheid en veiligheid; die oorregulering van die ekonomie en gebrekkige groei, en toenemende en endemiese korrupsie – geïnstusionaliseer as *staatskaping*. Die staat word voorgehou as 'n vorm van 'n *mislukte staat*, wat nie sy basiese ooreenkoms (soos deur die Grondwet bepaal) kan nakom nie; 'n onvermoë het om basiese dienste te lewer en infrastruktuur in stand te hou (dit wat vroeër as 'n *swak staat* gekonseptualiseer is); wat 'n korrupte elite as regering het wat nie tot verantwoording geroep kan word deur demokratiese prosesse nie, en op verskeie wyses teen minderhede binne die groter samelewing diskrimineer. Laasgenoemde verwys na daardie sake wat (ooreenkomstig hierdie denkpatroon) deur die Grondwet beskerm moes word, maar deur die regering soms doelbewus ondermyn en gesaboteer word. Sake soos Afrikaans as onderrigmedium en minderheidsregte in die algemeen is voorbeelde in hierdie verband.

RW Johnson (2015:238) vat bogenoemde problematiek (laasgenoemde kategorie), soos volg saam: “*What is now clear, just 20-odd years later and beyond any reasonable doubt, is that ‘liberation’ has failed, that the regime it has produced is quite incapable of governing South Africa as a free, democratic and functioning country.*”

’n Ontleding van die empiriese staat sal die waarheid al dan nie van bogenoemde stelling kan bevestig, waarvandaan die pad vorentoe met groter akkuraatheid ontleed sal kan word.

3.2 *Polities-staatkundige indikatore*

Die reeds gemelde politieke en ekonomiese risiko-ontledingsgroep *Eunomix: Business & Economic* (2020), se voorspelling dat Suid-Afrika teen 2030 ’n *mislukte staat* gaan wees, dui daarop dat die land dan in dieselfde kategorie gaan val as state soos Nigerië, die Ivoorkus en Bangladesj. Die verslag verwys na ’n beduidende agteruitgang in Suid-Afrika (tussen 2005/6-2018/9), soos gemeet ooreenkomstig 180 state deur die gebruik van kriteria soos regeerkunde (40ste en 11 plekke laer), lewensgehalte en -standaard (67ste en 23 plekke laer), sekerheid (127ste en 26 plekke laer), ekonomiese groeitrajekte (112de en 8 plekke beter) en breekbaarheid (“*fragility*” – 94ste en 57 plekke laer) (Eunomix, 2020:5-6; Bloomberg, 2020). Laasgenoemde kriterium is in eie reg ’n aanduiding van die agteruitgang ter sprake en plaas Suid-Afrika in die kategorie van state soos Mali, Sirië, Venezuela en Jemen (Eunomix, 2020). Hierdie perspektief is belyn met die *Global Peace Index* (2018), wat Suid-Afrika saam met state soos Liberïë, Venezuela, Sirië, Irak en Afganistan groepeer (127ste uit 163 state) as van die onveiligste in die wêreld.

Tans is daar bykans 9 000 geregistreerde private veiligheidsmaatskappye met ’n werksmag van sowat 500 000. Dit kontrasteer skerp met die sowat 150 000 polisielede en die Staande Mag, bestaande uit net 73 844 soldate (Krige, 2019:1). Hierdie syfers is ’n duidelike aanduiding dat die staat in eie reg nie opgewasse is om selfs sy mees basiese funksie, naamlik die handhawing van orde, veiligheid en sekerheid van sy burgers te kan nakom nie.

Die onvermoë van die staat om die veiligheid van sy burgers te verseker ondermyn die soewereiniteitsbeginsel wat saamhang met die staat se monopolie op die gebruik van geweld as instrument om ’n openbare regsorde in algemene belang te verseker. Hierdie perspektief word versterk deur:

- Die syfer van tussen 2,1 en 4 miljoen onwettige immigrante wat hulle in SA bevind as gevolg van swak grensbeheer en -bestuur, met gepaardgaande veiligheidsrisiko’s;
- Die inploffing van die strafregstelsel en die gevolglike onvermoë om ’n openbare regsorde in algemene belang in stand te hou. Volgens die jaarverslag van die Nasionale Vervolgingsgesag is die sukseskoers van vervolging ongeveer 2% ten opsigte van gevaarlike misdade; laer

aanmeldingskoerse as gevolg van gebrekkige vertroue in die stelsel, asook ernstige kapasiteitsprobleme (vergelyk Duvenhage, 2020; Versluis & De Lange, 2019:2)

- Toenemende diensleweringproteste en ander vorme van onstabiliteit, soos taxi-geweld, arbeidsonrus en politieke onluste;
- Toenemende patrone van vigilante optrede waar die burgery die reg in eie hande neem aangesien die veiligheidsinstellings, volgens openbare oordeel, nie doelmatig handel nie. (Vergelyk Duvenhage, 2020, vir meer besonderhede en syfers oor die politieke faktore wat Suid-Afrika na 'n kantelpunt toe geneem het.)

Op grond van Huntington (1968:1-8) se perspektief raak Suid-Afrika toenemend 'n voorbeeld van institusionele en politieke verval, waarin nie net owerheidsinstellings wanfunksioneel raak nie, maar ook nie in staat is om basiese dienste te lewer nie. Die voorbeelde in hierdie verband is legio, waaronder 80% tot 90% van plaaslike regerings wat hulle êrens tussen wanfunksionaliteit en algehele inploffing bevind. Die 2019-verslag van die kantoor van die ouditeur-generaal toon dat net 8% (oftewel 18 munisipaliteite) skoon oudits ontvang het, met onreëlmatige uitgawes wat altesame R21,2 miljard beloop (Kekana, 2019:1-7).

In Noordwes is twee-derdes van munisipaliteite in 2018 ingevolge artikel 139 A, B en C onder administrasie geplaas (Mokgoro, 2018:1-3). Hierdie artikel 139-ingrypings het nietemin weinig daartoe bygedra om toestande in die betrokke munisipaliteite te verbeter.

In die Vrystaat is die plaaslike regeringsbedeling (soos in Noordwes) een van totale inploffing en verval. Uit 'n persoonlike onderhoud met Marietjie Gericke (joernalis van die Volksblad) blyk dit dat Metsimaholo, Mafube en die Mangaung-metro tans onder administrasie is en Maluti-a-Phofung word tans deur die spesiale ondersoekende SOE ondersoek. In Matjhabeng (Welkom) het die munisipaliteit nou 139 plase as waarborg aangebied vir uitstaande skuld van sowat R3,4 miljard. Die Suid-Vrystaat was onlangs vier dae lank sonder water en nege dorpe is hierdeur benadeel omdat Kopanong nie sy uitstaande skuld van R450 miljoen kan betaal nie. In Bethulie was mens en dier gedwing om rioolwater te drink toe water na die dorp afgesny is (Gericke, 2020:7). Met die moontlike uitsondering van die Wes-Kaap en enkele ander munisipaliteite is bogenoemde prentjie in Noordwes en die Vrystaat meer verteenwoordigend van die algemene norm as wat dit uitsonderings verteenwoordig.

Wanneer die funksionering van semi-staatsinstellings soos Eskom, Transnet, Denel en die Poskantoor beskou word, getuig dit van wanfunksionaliteit,

uiterste korrupsie (staatskaping hierby ingesluit) en 'n totale onvermoë om basiese dienste te lewer en kernfunksies te vervul. Tans benodig die Landbank R10 miljard, Denel R3,8 miljard, SAL is bankrot, en ander staatsinstellings, waaronder die Poskantoor en die SABC, verkeer in finansiële krisis of is wanfunksioneel (Cameron, 2020:1-2). Voeg hierby die stand van onderwys in die land, waar 80% van skole wanfunksioneel is en gesondheidsinstellings wat onder ernstige wanfunksionaliteit en kapasiteitsuitdagings gebuk gaan, om die uiters negatiewe prentjie te voltooi. (Vergelyk Johnson 2015:237-256, vir die mate van institusionele en politieke verval soos hierbo aangedui.)

Die ondersoek deur onder meer die Zondo-kommissie en die spesiale ondersoekende bevestig dat die omvang van korrupsie en wanpraktyke wat met staatskaping verband hou, heelwat ernstiger is as wat ooit vermoed is, en dat ons tans nog net met die spreekwoordelike oortjies van die seekoei te make het. Onlangse arrestasies (einde September 2020) bevestig die erns van die NVG om staatskaping uit te roei en verskeie administrateurs is reeds in hegtenis geneem. Senior geïmpliseerde politici, waaronder Magashule, Zuma, Zwane en Mahumapelo, het nietemin tot dusver die regsproses ontwyk of op slinkse wyses ondermyn, waarna soms verwys word as die Stalingrad-strategie (veg tot die bitter einde ...). Politieke mobilisasie teen regsoptrede, gemik op senior politici, bou toenemend momentum op onder groepe soos MK, en dele van die ANC-Jeug- en Vroueliga, wat die staatskapers polities ondersteun.

Bogenoemde weerspieël inderdaad toestande wat reeds met dié van 'n verswakkende staat in verband gebring kan word, en in sekere opsigte die horison daarstel vir wat vroeër reeds as 'n *mislukte staat* voorgedhou is.

Die hoekstene van die staat as staat (dit behels heelwat meer as net die demokrasie as staatsvorm) is gevolglik besig om mee te gee en in sommige opsigte selfs in duie te stort. Staatsgrense kan nie behoorlik bestuur en beheer word nie; staatsinstellings is wanfunksioneel en/of het volledig ingeplof; korrupsie en plundering wat ongekontroleerd voortgaan; die veiligheid van die burgers kan nie gewaarborg word nie, en rasdiskriminerende maatreëls wat op die wetboek bestaan en bydra tot sosiale en politieke konflik. Laasgenoemde beteken dat groepe van die burgers letterlik tweedeklas burgers gemaak word.

Wat duidelik is en toenemend duideliker word, is dat die *normatiewe staat* op die terrein van die politiek ver verwyder is van die werklikhede van die *de facto* staat soos dit vroeër beskryf en onderskei is. Al meer getuienis dui daarop dat, polities gesproke, die bedeling van die 1996-Grondwet as 'n mislukte inisiatief in die geskiedenis aangedui kan word en dat, soos vroeër

genoem, hierdie republiek ook besig is om sy einde te nader (Vergelyk Johnson, 2019). Ten minste kan en moet dit as 'n scenario naas andere voorgelou word.

3.3 *Ekonomiese en finansiële indikatore*

Reeds voor die aanvang van COVID-19 was Suid-Afrika, ekonomies en finansiële gesproke, in 'n krisissituasie, met eersgenoemde wat hierdie werklikheid dramaties verder laat versleg het. Dit is in skrilte kontras met die goue jare van ekonomiese groei wat ons tussen 1994 en 2006/7 beleef het. Jare gelede het RW Johnson (2015:161,163, 175-192) reeds voorspel dat die Suid-Afrikaanse ekonomie op 'n krisis afstuur en van lenings afhanklik gaan raak, veral van die *Internasionale Monetêre Fonds (IMF)*. Hy het selfs later verwys na “*South Africa’s slow-motion momentum towards a financial train crash has begun to speed up*” (2019:1). Hierdie ekonomiese en finansiële krisis moet samevattend teen die volgende agtergrond beoordeel word:

- Met beperkte tot negatiewe ekonomiese groei sedert ongeveer 2015 (vergelyk Brink, 2019:1-2), het die situasie sedert Covid-19 dramaties verder versleg. Johan Els, hoofekonoom van Old Mutual Investment Group, bereken dat die ekonomie met 7,3% kan inkrimp, 'n begrotingstekort van 15% gaan ons voorland wees en staatskuld gaan die vlak van 80% van die bruto binnelandse produk bereik (De Lange, 2020:11).
- Groeiende staatskuld en die skuldmas van semi-staatsinstellings, byvoorbeeld Eskom se R450 miljard, met as uitkoms 'n *soewereine skuld krisis* wat teen 2023/4 in die vooruitsig gestel word (Parsons, 2020:1).
- 'n Verkleinde belastingbasis soos tussen 2014 en 2017 waargeneem, het die persoonlike belastingbasis met 18,2% verklein (Steenkamp, 2019:3) Terselfdertyd het die gemiddelde persoonlike belastingmas van R45 702 tot R65 601 per jaar toegeneem. Al hoe minder mense betaal al hoe meer belasting, wat doodeenvoudig net nie volhoubaar is nie – veral in tye van ekonomiese krisis. Daar word bereken dat die belastinginkomste tydens 2020/21 met R302 miljard kan krimp (Cameron, 2020:1-2). Skril kontrasterend hiermee is ambisieuse projekte soos nasionale gesondheidsversekering, salarisverhogings vir staatsamptenare, groter en meer sosiale toelaes en subsidies vir die taxi-bedryf (Johnson, 2020a:7).
- Deïndustrialisering (Turton, 2019 se *Going backwards – the deindustrialization of the SA economy*) en die verbandhoudende krisisse in die mynbedryf, vervaardigingsektor (Johnson, 2015:146-174) asook

die landbousektor, vanweë voortslepende droogte en ondeurdagte grondhervorming, beklemtoon die omvang van die krisis hier ter plaatse. (Vergelyk ook Duvenhage, 2020, vir data en statistieke ten opsigte van bogenoemde krisis.)

- Die vlug van kapitaal uit Suid-Afrika neem teen ontstellende tempo toe, met Magnus Heystek (in Cameron, 2019) wat bereken dat sowat R500 miljard die Johannesburgse Effektebeurs oor die laaste vyf jaar verlaat het. Die toepassing van radikale en populistiese beleide, waaronder die beoogde wysiging van artikel 25 van die Grondwet ten opsigte van grondonteiening sonder vergoeding, die inploffing van dienslowering en die ondeurdagte toepassing van radikale ekonomiese transformasie en BBBEE-wetgewing maak die vlug van kapitaal, maar ook sosiale kapitaal noodwendig en snel toenemend.
- Volgens Schüssler (2020) oorbester die Suid-Afrikaanse staat tans tussen R60 en R65 miljard per maand.
- Tot 7 miljoen werksgeleenthede is tans in gedrang binne 'n ekonomie wat in 2020 na raming met ongeveer 10% kan inkrimp en 'n werkloosheidskoers wat tot sowat 50% kan styg (Wicks & Ash, 2020:23).
- Die algehele oorreaksie van die regering op die Covid-19-dinamika en die wyse hoe dit bestuur is, het die ekonomie ernstig geskaad. Tot en met Oktober 2020 was daar 700 000 positiewe gevalle uit 'n bevolking van 59 miljoen, met 17 700 sterftes (Cameron, 2020:3). In 'n tydperk toe dit reeds ekonomies gesproke baie moeilik gegaan het, het ekonomiese skade ongelooflik toegeneem. Tot 2 miljoen werksgeleenthede het in die verloop van sake in die slag gebly (Cameron, 2020:1).

Die lys en syfers hierbo kan verder uitgebrei word, maar bogenoemde vorm die grondslag vir die vraag van die joernalis Jonathan Katzenellenbogen (2020), of die ekonomie onderweg is na "*totale ineenstorting*"? Mike Schüssler (2020) se "*staat op snelweg na mislukking*" of RW Johnson (2020a) se "*eksistensiële krisis waarin die staat hom bevind*" is verdere pogings om bogenoemde toedrag van sake te beskryf. Dit is duidelik dat staatkundige, ekonomiese en finansiële omstandighede (die *empiriese staat*) al hoe verder verwyderd raak van die *normatiewe staat* soos voorgestel ingevolge die Grondwet, beleidsraamwerke, idealistiese projekte, uitgebreide sosiale toelae en dít wat telkens voorgehou word as: "a better life for all".

Dit word ook toenemend duidelik dat die regering nie oor die vermoë asook die strategiese denke (vermoë tot implementering) beskik om hierdie reusagtige uitdagings suksesvol aan te pak nie. Die gaping tussen die *empiriese staat* en die *normatiewe staat* word eksponensieel groter, wat dui op die tot-niet-gaan van wat vroeër as die *normatiewe staat* voorgehou is.

Om bogenoemde perspektief verder te motiveer, word die situasieontleding nou voltrek met 'n bondige ontleding van sosiale omstandighede (of indikatore) binne die Suid-Afrikaanse samelewing en politiek.

3.4 Sosiale indikatore

Daar word bereken dat sowat 'n halfmiljoen mense sedert 1994 in Suid-Afrika vermoor is – bykans dieselfde as die totale aantal mense gedood in Midde-Oosterse konflikte sedert die middel negentigerjare (Cronje, 2017:58). Teen 'n geskiedkundige agtergrond van konflik en geweld (sedert Dias voet aan wal gesit het in Suid-Afrika) het omstandighede na 1994 nie enigsins minder gewelddadig geraak nie. Trouens, daar kan geargumenteer en gedokumenteer word dat vlakke van geweld in verskeie vorme verder verhoog het. Konflik en geweld neem verskeie vorme aan, onder meer op grond van ras-, kultuur-, gender-, en klasseverskille. Dit word geopenbaar in vorme van konflik en geweld wat verband hou met sake soos dienslewering, die taxi-bedryf, arbeid, gesinsgeweld en verskeie ander vorme van misdaad – om net enkele uitkomst te vermeld.

Toenemende sosiale konflik en verbandhoudende patrone van geweld, soms buite beheer van die staat en sy veiligheidsinstellings, beklemtoon die verval van die staat met betrekking tot sy kernfunksie naamlik die handhawing van orde, stabiliteit en sekerheid vir alle landsburgers. Syfers wat bogenoemde situasie beskryf, sluit in die sowat 58,4 moorde en 115,8 verkragtings wat daagliks in Suid-Afrika plaasvind, waarvan meer as 40% van alle moorde in die taxi-bedryf voorkom (Baxter, 2020).

Sedert 1988 het geweld in die taxi-bedryf toegeneem en die konflik het meer uitgebreid, gedesentraliseerd, selfbeskermend en misdadig geraak. Volgens Dugard (2001) het dit sedert die laat tagtigerjare toegeneem van 'n lae intensiteitsvlak na 'n volledige “mafia-oorlog”.

Die afwesigheid van “burgerlike samelewingstoestande” (die instandhouding van waardes en norme met betrekking tot wat as 'n “normale samelewing” beskryf kan word, word ook geïllustreer deur wat as maatskaplike verval beskryf kan word en waarin 55,5%, of sowat 30 miljoen, van die bevolking onder die armoedelyn van sowat R992 per maand lewe. Lees hiermee saam dat Suid-Afrika een van die mees ongelyke samelewings ter wêreld is, waar 1% van die burgers 70,9% van die rykdom besit en die onderste 60% ongeveer 6% (Gous, 2018:2). Van die 19 miljoen kinders in die Suid-Afrikaanse samelewing, lewe 6,5 miljoen sonder enige ouers en 7,5 miljoen met enkelouers. Cronje (2017:39-61) beskryf bogenoemde as die “*breakdown of South African family life*”.

Soos met die ekonomie kan die prentjie statisties gesproke heelwat verder uitgebou word. Wat egter baie duidelik is, is dat daar nie veel verwesenliking was van die indrukwekkende beloftes van die ANC na 1994 oor die verbetering van die sosiaal-maatskaplike omstandighede van die meerderheid van sy burgers nie. Dat meer as 17 miljoen mense sosiale toelaes ontvang, en die uitbreiding van basiese dienste aan burgers, word dikwels as teenargumente geopper. Dit is nietemin so dat die volhoubaarheid hiervan finansiëel en betreffende die vermoë van die staat, steeds groter uitdagings stel. Weer eens is die werklikheid ver verwyderd van dit wat normatief voorgelou word ingevolge die Grondwet, wetgewing en ook politieke beloftes voor en tydens verkiesings. Wat ook duidelik is, is dat Suid-Afrika toenemend op 'n krisis afstuur indien empiriese werklikhede sosiaal, ekonomies en polities verreken word.

4. Die krisis van die huidige bedeling

Ten spyte van lofwaardige ideale soos vervat in wat as die *normatiewe staat* voorgelou is (sterk staat met doeltreffende dienslewering, demokratiese grondwet, menseregte en ekonomiese groei en ontwikkeling), skep 'n kombinasie van politieke, ekonomiese en maatskaplike werklikhede (indikatore) 'n *de facto* politieke bedeling wat nie net ver verwyderd is van die ideale verbonde aan eersgenoemde nie, maar dikwels in direkte konflik teenoor veronderstelde waardes en norme staan.

Polities gesproke is dit toenemend duidelik dat die staat progressief verswak en 'n onvermoë openbaar om waardes en skaars middele gesaghebbend toe te wys. Met eienskappe van beide *sagte* en *swak state* en die scenario van 'n *mislukte staat* behels die krisis die volgende:

4.1 Die polities-staatkundige krisis

Die staatkundige konteks

Hierdie krisis lê op die vlak van die staat as staat en raak sake soos territoriale integriteit (grensbeveiliging en onwettige immigrante); gebrek aan oppergesag binne die staatsterrein (mededingende en botsende elite-groepe soos mafia-agtige groepe, misdadaandikate en zama zamas) wat in eie reg waardes en skaars middele gesaghebbend toewys; disfunksionele owerheidstrukture (die regeringskrisis), en gebrekkige eenheid onder die burgers (nasiewording ens.) waarna in die sosiaal-maatskaplike konteks verwys is.

Kombinasies van politieke, ekonomiese en sosiaal-maatskaplike kragte kan oor die lang termyn (moontlik in toekomstige dekades) veroorsaak dat die staatkundige eenheid nie volhoubaar bly nie. Die perspektief van RW Johnson (2017:242) bied 'n scenario as hy argumenteer dat: “... *everything suggests that South Africa under the ANC is fast slipping backward and that even the survival of South Africa as a unitary state cannot be taken for granted*”.

Faktore wat hierdie dinamika aanhelp en ondersteun sluit in: etnies-kulturele identiteite en die verbintenisse tot bepaalde territoriums; verswakkende staatstrukture en die scenario van 'n *mislukte staat*; oneweredige ekonomiese groei en ontwikkeling; toenemende konflik en geweld, en pogings tot selfbestuur (eie woonplekke wat afgesper is, eie skole en eie beveiliging), selfontwikkeling (bv. Orania), en afskeiding (bv. Cape Exit, Die Suidlanders).

Regime-krisis

Hierdie aspek van die groter staat of “system of rule” (ook na verwys as 'n politieke stelsel of owerheid) raak die hart van wat vroeër as 'n *disfunksionele staat* gekonseptualiseer is. In wese word hier verwys na, ongeag die bestaan van die “beste grondwet” ter wêreld, die betekenisloosheid daarvan as gevolg van die algehele gebrek aan uitvoering, dienslewering en implementering van ideale soos vervat in die voorstelling van die *normatiewe staat*. Kortliks beteken dit dat institusionele en owerheidsverval (soos vroeër aangetoon) aan die gebeur is, en dit word soms vervang met strukture wat polities gesproke waardes en skaars middele in eie reg toewys. Voorbeelde is eie infrastruktuurskepping en -instandhouding, kragvoorsiening, eie skole en universiteite as voorbeelde. Dit word onder meer bevorder deur oorregulering, swak toepassing/implementering en korrupte praktyke om wanfunksionele stelsels funksioneel te kry. *Staatskaping* kan as uiterste voorbeeld hiervan beskou word, wat deur politici tot eie voordeel gebruik en misbruik is.

Regering

Tot op hierdie stadium kon die ANC-regering daarin slaag om betreklike stabiliteit en eendragtigheid te behou te midde van groot verskille en onenigheid. Dit was veral waar teen die einde van die Zuma-era toe verskeie mosies van wantroue teen die president gedien het. Tans word hierdie gepoogde eenheid selfs meer as in die verlede bedreig deur die ondersoek na korrupsie deur onder meer die Zondo-kommissie. Die

NVG het onlangs begin om individue in hegtenis te neem en sommige ondersoekte impliseer ook senior politici. Persoonlike gevegte is aan die gang, byvoorbeeld tussen Fikile Mbalula en die MK-veterane, Tito Mboweni se struweling met die RET-groep, en Pravin Gordhan se stryd met die Openbare Beskermer. Verder sal moeilike ekonomiese en finansiële besluite geneem moet word teen die agtergrond van populistiese beleid en steeds toenemende verwagtinge. Die volgende plaaslike verkiesing moet binne ongeveer 'n jaar plaasvind en die ANC sal 'n teenprestasie moet lewer. Populistiese beleidsrigtings sal waarskynlik die aangewese weg wees, met verdere negatiewe ekonomiese en finansiële gevolge.

Eenheid onder die elite-groep is tans krities belangrik vir stabiliteit binne die regime en selfs die groter politieke bedeling. Die arrestasie van politieke sleutelrolspelers soos Jacob Zuma, Ace Magashule en Supra Mahumopelo hou die moontlikheid van 'n breekspul in, met gepaardgaande groot stabiliteitsrisiko's vir die groter politieke bedeling.

Ten spyte van talle en omvangryke uitdagings op die staats-, regime- en regeringsvlak is eenheid onder die elite en samehang tussen groepe binne die raamwerk van die ANC-familie waarskynlik die kritiese faktor vir die voortbestaan van die *de jure* staat soos vroeër omskryf. 'n Verbrokkeling van hierdie eenheid mag die sleutel wees tot die beëindiging van die huidige bedeling soos ons dit sedert 1994 leer ken het. Huidige botsings binne die ANC-familie dui op die moontlikheid van sodanige scenario.

4.2 Ekonomiese en finansiële krisis

Daar kan min twyfel wees dat Suid-Afrika voor sy grootste ekonomiese en finansiële krisis staan sedert 1994. Gebrekkige tot uiters negatiewe ekonomiese groei, toenemende staatskuld, 'n verkleinde belastingbasis, die vlug van kapitaal, swak dienslewering en 'n verbrokkelende infrastruktuur voltooi 'n prentjie wat uiters donker lyk. Tito Mboweni skets die pad vorentoe as hy dit so saamvat: "*If we head towards a financial crisis, then we have a sovereign crisis, and then a banking crisis*" (Cameron, 2020:1). Voeg hierby populistiese beleidsrigtings en pogings/druk om hieraan uitvoering te gee. ANC-resolusies soos versnelde grondhervorming, herhaalde oproepe om die reserwebank te nasionaliseer en die beoogde Nasionale Gesondheidsversekeringsplan ondermyn beleggersvertroue en investering in die ekonomie – juis dit wat nou nodig is om ekonomiese groei te bevorder.

Die wysiging van artikel 25 van die Grondwet (tans aan die gang) om onder meer onteiening sonder vergoeding te onderskryf, is myns insiens die dood in die pot vir ekonomiese investering en moontlike ekonomiese groei.

Ekonomiese en finansiële werklikhede (die *de facto* werklikhede) is verwyderd van wat polities gesproke in die vooruitsig gestel word – veral dit wat deur die ANC in die vooruitsig gestel word met betrekking tot die uitkakeling van armoede en ongelykheid. Ekonomiese en finansiële werklikhede beklemtoon nie bloot dat die gestelde ideale nie bereik is nie, maar dat dit in die toekoms al hoe moeiliker gaan raak om dit te verwesenlik. Vir meer en meer burgers wat in armoede leef en poog om te oorleef het die “revolusie” gefaal en talle is vandag swakker daaraan toe as selfs tydens apartheid. Dit word bevestig deur vlakke van ongelykheid, werkloosheid en armoede. Hierdie harde werklikhede, die *de facto* ekonomiese situasie en gebrekkige dienslewering deur die staat is in skrilte kontras met die politiek van populisme waartoe groepe soos die ANC, EFF en BLM hulself verbind. Die mobilisering van politieke ideale waaraan nie voldoen kan word nie, is 'n resep vir politieke onstabieleit en geweld. Toenemend raak mense ontnugter en talle wend hulself tot misdadige optrede, wat saamhang met ongunstige sosiaal-maatskaplike toestande binne die groter samelewing. Met 'n falende strafregstelsel wend meer mense hulle daartoe om die reg in eie hande te neem en vorme van vigilante optrede neem toe.

4.3 Die sosiaal-maatskaplike krisis

Sedert 1994 het die regering deur middel van die ongekontroleerde uitbreiding van sosiale toelaes kiesers letterlik “omkoop” om hulle (die ANC) polities te ondersteun. Vandaar die uitbreiding van sosiale toelaes – veral voor en tydens verkiesings, wat tans soos genoem bykans 17 miljoen toelaes beloop. Dit het aan vorme van patroonaatskap-politiek beslag gegee. (*Jy steun my as leier en ek sorg vir jou as ondersteuner!*) Hierdie optrede is gemotiveer teen die agtergrond van apartheid en kolonialisme (wat volgens die denkpatoon bygedra het tot armoede, ongelykheid en werkloosheid) en wat ingevolge transformatiewe beleidsrigtings (toelaes, regstellende aksie, verblyfreg ens.) reggestel moes word.

Die verergering van sosiaal-maatskaplike uitdagings (armoede, werkloosheid en ongelykheid) asook die onvermoë van die staat om behoorlike dienste te lewer en infrastruktuur in stand te hou, vorm die grondslag van huidige patrone van konflik en geweld, die verval van politieke en ander burgerlike instellings, en ook steunverliese vir die regerende party, soos bewys tydens die 2016-verkieping. Hierdie omstandighede (soos reeds vroeër aangedui)

vorm verder ook die grondslag van die tot-niet-gaan van wat soms voorgehou word as die “sosiale fabriek” van die samelewing.

Hierdie omstandighede (te midde van verslegtende ekonomiese en finansiële omstandighede) beklemtoon die aanwesigheid van ’n toenemende sosiaal-maatskaplike krisis met uitkomste soos toenemende misdaad, geweld en ander maatskaplike uitdagings waarvan armoede, werkloosheid en ongelykheid belangrike sake is. Die toestand van plaaslike regering in Suid-Afrika, die situasie by skole en universiteite, asook die stand van gesondheidsorg in Suid-Afrika bevestig die omvang van die krisis ter sprake. Bo-oor alles wat genoem is, hang die swaard van edemiese korrupsie, ook beskou as *staatskaping*, en die skadu wat dit werp oor die vermoëns van die regering en gepaardgaande owerhede om die situasie suksesvol reg te stel en om te keer. Die onlangse hantering van Covid-19-fondse, wat dui op korrupsie en diefstal, is ’n sprekende voorbeeld in hierdie verband.

Wat baie duidelik is, is dat politieke en ander beloftes wat met die Grondwet en transformatiewe beleidsrigtings verband hou, tans ver verwyderd is van dit wat deur politici met betrekking tot die NDR as ideologie en die transformasie-narratief voorgehou word. Die sosiaal-maatskaplike werklikhede verbonde aan die empiriese staat is ligjare verwyder van politieke ideale as uitkoms van veral populistiese politiek, waarin die spreekwoordelike son, maan en sterre aan kiesers en burgers belowe word. Die Nasionale Gesondheidsversekeringsplan is nog ’n voorbeeld van ’n onhaalbare en onuitvoerbare projek, een van vele meer wat oor die afgelope 26 jaar bekendgestel is, waaronder HOP, GEAR, en ASSGISA.

Meer en meer burgers besef wat die toedrag van sake is en daar is by verskeie geleenthede persoonlik teenoor my beken, ook deur leidende swart persone, dat die sosiaal-maatskaplike situasie na hul oordeel nou selfs slegter is as wat die geval tydens die donker tye van apartheid was. Geen getuigskrifte van vertoue en sukses rakende die regering nie, en weerspieël deur ’n laagtepunt betreffende die vertrouensindekse – gedurende Junie 2020 het die sakevertroue-indeks tot ’n algehele laagtepunt gedaal, hoewel dit na die opheffing van Covid-19-maatreëls effens verbeter het (South African Business Confidence, 2020:1).

Op grond van die navorsing is die gevolgtrekking dat ’n kombinasie van politieke, ekonomiese en sosiale werklikhede reeds op ’n *de facto* vlak (dit wil sê prakties gesproke) aan ’n andersoortige politieke bedeling beslag gegee het. Hierdie werklikheid is ver verwyderd van wat in die Grondwet en verbandhoudende dokumente gestel en veronderstel word. Die normatiewe

staat soos na buite voorgehou teenoor wat in werklikheid gebeur, is twee wêreld. Dit laat talle Suid-Afrikaners, met aanspraak op “*die beste grondwet ter wêreld*”, in werklikheid in 'n situasie soos deur die Britse filosoof Hobbes in sy Leviathan beskryf word: “... *in the absence of government, life would be solitary, poor, nasty and short*”, en Samuel Huntington (1965:411) se perspektief dat: “*Politics is a Hobbesian world of unrelenting competition among social forces – between man and man, family and family, clan and clan, region and region, class and class – a competition unmediated by more comprehensive political organizations.*” Die nuwe scenario met nuwe spelreëls is reeds aan die orde van die dag, maar onder die vaandel van demokrasie, menseregte en nierassigheid, om enkele kernwaardes uit te wys.

5. Ewaluerende perspektiewe en die pad vorentoe

Die voorafgaande ontleding beklemtoon dat die status quo nie volhoubaar is nie en dat die spreekwoordelike “vaandel” (die *normatiewe staat*) allermins 'n aanduiding van die “lading” (die *empiriese staat*) is. Kortom, die regstaatsidee en wat hiermee veronderstel word, skiet ver te kort onder die huidige omstandighede en talle praktyke van die empiriese staat (soos uitgewys) is in direkte konflik met die Regstaatsidee en dit wat vroeër as normatiewe vertrekpunt gedefinieer is. Die Suid-Afrika wat voorgegee word, bestaan op voetsoolvlak glad nie meer nie en is reeds 'n nuwe politieke werklikheid met andersoortige spelreëls en dinamika. Transformasie (die bereiking van 'n nie-rassige, nie-seksistiese samelewing wat gelykheid vooropstel, regstellend van aard is en volhoubaar moet wees) word toenemend vervang met *detransformasie*, wat verwys na die omgekeerde uitkoms van wat met eersgenoemde bedoel en beoog is. Die nuwe werklikheid behels reusagtige uitdagings (sosiaal, ekonomies en polities). Dit sluit sake in soos institusionele en politieke verval, endemiese korrupsie, sosiaal-maatskaplike uitdagings soos armoede, werkloosheid en ongelykheid in 'n omgewing van beperkte en selfs negatiewe groei, groeiende staatskuld en 'n krimpende belastingbasis. Inderdaad is bogenoemde 'n baie negatiewe vooruitsig en indien verkeerd bestuur, kan dit die einde van 'n politieke era inlui.

In 'n wêreld waar snelle verandering (nasionaal en internasionaal) 'n harde werklikheid is, wag daar groot uitdagings wat polities tans uitspeel op die onderskeie vlakke van die Suid-Afrikaanse staat, *regime* en regering.

Wat duidelik is, is dat die demokrasie soos ons dit sedert 1994 gekoester het, voor sy grootste uitdaging in sy 26-jarige bestaan staan. Hoewel die spreekwoordelike demokratiese gebou in sekere opsigte geplunder is (en/of wanfunksioneel geraak het) bestaan daar nog fondasies waarop gebou kan word. Hierdie restourasie en herbou impliseer verskeie sake, waaronder die heropbou van die staat as staat en die herstel van sy kernfunksies, onder meer grensbeheer, wet en orde; die vervanging van die Nasionaal-Demokratiese Revolusie-idee en hiermee saam die transformasie van die ANC van 'n bevrydingsbeweging na 'n politieke party; die handhawing van 'n gesonde balans tussen vrye markbeginsels en die sosialistiese idees vervat in die ontwikkelingstaatgedagte as riglyn vir ekonomiese groei en ontwikkeling; 'n kleiner en bekwame staatsdiens wat behoorlik op alle vlakke dienste kan lewer; 'n omgewing wat ekonomiese investering en groei/ontwikkeling kan verseker; die wegdoen van alle vorme van rassediskriminasie (met inbegrip van BBBEE-wetgewings en kaderontplooings), ingevolge wetgewing en die toepassing daarvan, en die daadwerklike aanpak van sosiaal-maatskaplike vraagstukke soos armoede, ongelykheid en werkloosheid. Uiteraard sal die konteks van endemiese korrupsie en staatskaping daadwerklik en doelgerig aangepak moet word. Kortom, die herstel van die normatiewe staat op empiriese vlak is 'n vereiste en 'n noodsaaklikheid.

Dit is belangrik dat die normatiewe staat (met die regstaatsidee as sentrale vertrekpunt met 'n ontwikkelingsgerigte kwalifikasie) die sentrale kompas en rigtingwyser moet wees op die pad vorentoe. Dit mag beteken 'n totale heroriëntasie en moontlik selfs 'n heronderhandeling en wat voorgehou word as 'n nuut onderhandelde skikking.

Tans bestaan kommer of die politieke wil, die leierskap asook die vermoë bestaan om hierdie *detransformasie* suksesvol om te keer. Indien dit nie gebeur nie, is die Hobbesiaanse, Darwinistiese scenario ons voorland. In die woorde van SP Huntington (1965:416), soos beskryf as: "... (a society) which lacks law, authority, cohesion and discipline and consensus, where private interests dominate public ones, where there is an absence of civic obligation, where in short political institutions are weak and social forces strong."

Hierdie baie negatiewe scenario van staatkundige verval en inploffing moet ten alle koste verhoed word. Met die huidige trajek van sake is dit nietemin 'n waarskynlike uitkoms en terselfdertyd die einde van 'n politieke bedeling waarvoor daar mislukking geskryf sal staan.

Bibliografie

- ANON. 2019a. South Africa is one of the least safe countries in the world. 24 November. <https://www.businesstech.co.za/news/lifestyle/355519/south-africa-is-one-of->. (15 Februarie 2020 geraadpleeg).
- . 2019b. Tax. *Businesstech*. 24 Desember. *Businesstech.co.za* (13 Februarie 2020 geraadpleeg).
- AREFF, A. 2015. Rich white men made Mandela turn against the revolution-Malema. <https://www.news24.com/news24/southafrica/news/rich-white-men-made-mandela-turn-against-against-the-revolution-malema>. News 24. 26 November 2015 (7 Oktober 2020 geraadpleeg).
- BAXTER, J 2020. Latest crime statistics for South Africa-increas in murder rate. <https://www.sapeople.com/2020/07/31/latest-crime-statistics-for-south-africa-increase-in-murder-rate>. (5 Oktober 2020 geraadpleeg).
- BLOOMBERG. 2020. Advisory group puts a date to South Africa's collapse. *Businesstech*. <https://www.businesstech.co.za/news/business/432504/advisory-group-puts-a-date-to-south-africa-s-collapse>. 10 September 2020 (20 Oktober 2020 geraadpleeg).
- BRINK, F. 2019. Ekonomiese groei uiters kommerwekkend. *Nuusvrystelling/Onafhanklike ekonoom*. 3 Desember, Bothaville.
- CAMERON, J. 2020. Flash briefing: SA heads for financial crisis; Denel. Land Bank needs funds, gold mines, COVID19. *Biznews.com/entrepreneur/2020/10/11 financial crises*. (12 Oktober 2020 geraadpleeg).
- COMPLEX SYSTEM. 2019. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/complex-system> (13 Februarie 2020 geraadpleeg).
- CRONJE, F. 2017. *A traveller's guide to South Africa in 2030*. Kaapstad: Tafelberg.
- CROPLEY, E. 2018. Winnie Mandela, tarnished "Mother" of post-apartheid South Africa. *World News*. 2 April;1. <https://www.reuters.com/article/us-africa-winnie-mandela-idUSKCN11H91A6>.
- DE LANGE, R. 2020. Ekonomie kan met 7,3% krimp. *Sake Rapport*, 26 Junie, p11.
- DUANE, EC. 2017. Corruption and state capture under two regimes in Guyana (PDF). *Research Gate*. University of the West Indies. (23 Mei 2017 geraadpleeg.)
- DUGARD, J. 2001. From low intensity war to Mafia-war: Taxi violence in SA (1987-2000). *Violence and transition series*. Vol. 4 May 2001.

- DUVENHAGE, A. 1998. Die krisis van die nasiestaat. *Acta Academica* 31(3):1-35.
- . 2003. Politieke verval as 'n patroon van politieke verandering: 'n Teoretiese verkennende perspektief. *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, 28(3):44-71.
- . 2005. Politieke transformasie – 'n konseptuele oriëntering en Suid-Afrikaanse toepassing. *Acta Academica*, 37(3):1-40.
- . 2007. Die Suid-Afrikaanse politieke omgewing: 'n Strategiese ontleding en scenario-analise. NWU (Potchefstroom): Professorale intreerede.
- . 2020. Suid-Afrika by 'n kantelpunt: 'n slegte-saak scenario? *Litnet-Akademies*. <https://www.litnet.co.za>. Suid-afrika-by-'n-kantelpunt-'n-slegte-saak-scenario. 14 September 2020 (Ontsluit 14 September 2020)
- EISENBERG, G. 2019. Is it time for a blanket amnesty for illegal foreigners living in SA? *Daily Maverick*: 28 August 2019
- GELDENHUYS, D. 1999. Staatsverval. *Politeia*, 18(2):37-56.
- EUNOMIX. 2020. South Africa heading towards a failed state. www.bloombergquint.com/politics/south-africa-heading-towards-becoming-a-failed-state. (Retrieved 10 October 2020)
- GERICKE, M. 2020. R5,66miljard kort vir waterkrisis. *Volksblad*. 16 September 2020: p4
- GLADWELL, M. 2000. *The tipping point: How little things can make a big difference*. New York: Little Brown.
- GLOBAL PEACE INDEX. 2018. South Africa is one of the least safe countries in the world. <https://businesstech.co.za/news/lifestyle/355519/South-Africa-is-one-of-the-least-safe-countries-in-the-world>. (16 Februarie 2020 geraadpleeg).
- GOUS, N. 2018. SA most unequal country in the world: Poverty shows apartheid's enduring legacy. 4 April. <https://www.timelive.co.za/news/south-africa/2018-04-4> (20 Februarie 2020 geraadpleeg).
- . 2019. Service delivery protests are on the rise this year, warns experts. 11 Junie. <https://www.timeslive.co.za/news/south-africa/2019-06-11-service-delivery>. (20 Februarie 2020 geraadpleeg).
- GRANOVETTER, M. 1978. Threshold models of collective behavior. *American Journal of Sociology*, 84(6):1420-43.
- GRODZINZ, M. 1957. Metropolitan segregations. *Scientific American*, 197:33-47.

- GROOTES, S. 2020. After meeting KZN-veterans, Ace Magashule responds to Fikile Mbalula. *Daily Maverick*. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2020-10-13-after-meeting-kzn-veterans-ace-magashule-responds>. (13 Oktober 2020 geraadpleeg.)
- HELETA, S. 2018. How many immigrants live in South Africa. [https://africasacountry.com/2018/10/howmany-migrants-live-in Southafrica](https://africasacountry.com/2018/10/howmany-migrants-live-in-Southafrica) (16 Februarie 2020 geraadpleeg).
- HEYSTEK, M. 2019. RSA titanic is in groot k#k – don't let those patriotic swimsuits fool you. *Biznews.com*. 24 Desember. [BusinessTech.co.za](https://www.biznews.com/2019/12/24/rsa-titanic-is-in-groot-k#k-don-t-let-those-patriotic-swimsuits-fool-you) (17 Februarie 2020 geraadpleeg).
- HEYWOOD, A. 2002. *Politics* (second edition). New York: Palgrave Foundations.
- HUNTINGTON, S.P. 1965. Political development and political decay. *World Politics*, 17(2):386-430.
- . 1968. *Political order in changing societies*. Londen: Yale University Press.
- JOHNSON, R.W. 2019. Our coming traincrash. *Politicsweb*. 1 Augustus. (20 Februarie 2020 geraadpleeg).
- JOHNSON, R.W. 2020a. Ineenstorting wag op ANC. *Rapport Weekliks*. 27 September 2020:7
- JOUBERT, P. 2014. 100 years of income tax in SA – SRI. *Politicsweb-news and analysis: Solidarity Research Institute*. (18 Februarie 2020 geraadpleeg).
- KEKANA, M. 2019. Financial state of municipalities has worsened – Auditor General. *Mail and Guardian*. 26 Junie. <https://mg.co.za/article/2019-06-26-financial-state-of-municipalities> (19 Februarie 2020 geraadpleeg).
- KHUMALO, J. 2020. Moboweni faces wage battle. *City Press*: 21 Junie :1-2.
- KRIGE, N. 2019. Bheki Cele has the private security industry in his sights. <https://www.the-southafrican.com/news/bheki-cele-has-the-private-security-interest-in-his-sight>: 28 March 2020. (20 Februarie 2020 geraadpleeg).
- MIGDAL, J.S. 1988. *Strong societies and weak states: State-society relations and state capabilities in the third world*. Princeton: Princeton University Press.
- MBOWENI, T.T. 2020. Supplementary budget speech. National Treasury: Republic of South Africa.
- MOKGORO, J. 2018. North West Provincial Overview on section 139 (ii) intervention. *PEC-discussion*. 22 Augustus 2018: 1-3.
- MYBURG, P-L. 2019. *Gangster state – Unravelling Ace Magashule's web of capture*. Kaapstad: Penguin.

- ODENDAAL, N. 2017. South Africa on path of deindustrialization. *Creamer media: Engineering news*. 5 Oktober. <https://www.enineering news.co.za/article/south-africa-continues>. (16 Februarie 2020 geraadpleeg).
- PARSONS, R. 2020. Note of comment – immediate release. Potchefstroom, NWU: Business School.
- PARSONS, T. 1951. *The social system*. Londen: Routledge.
- PRIVATE SECURITY IN SOUTH AFRICA. 2019. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/private_security (19 Februarie 2020 geraadpleeg).
- ROMANO, S. 1947. *The legal order*. Abingdon: Routledge.
- SCHELLING, T. 1971. *Dynamic models of segregation*. Berkeley: Department of Statistics.
- SCHÜSSLER, M. 2020. Staat op snelweg na mislukking. *Netwerk 24*. 21 September 2020: 7
- SERVICE DELIVERY PROTESTS. 2019. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/2019-service_delivery_protests... (20 Februarie 2020 geraadpleeg).
- SOOBAMONEY, V. 2017. Capital outflow: R350 million has left South Africa. <https://www.iol.co.za/business-report/capital-outflow-r350billion....> (18 Februarie 2020 geraadpleeg).
- SOUTH AFRICAN BUSSINESS CONFIDENCE. 2020. *South African business confidence –1975-2020-data/2021-2022 forecast*. https://tradingeconomics.com/south_african_business_confidence.(Retrieved 10 October 2020)
- STEENKAMP, L. 2019. South African taxpayers will bear the brunt of National Health Insurance. 29 Augustus. *The Conversation*. <https://theconversation.com/south-african-taxpayers-will-bear-.....> (17 Februarie 2020 geraadpleeg).
- STEWART, S.J. 1990. *Does God play dice? The mathematics of chaos*. Plek: Blackwell Publishers.
- STRACHAN, G. 2017. South Africa continues on path of deindustrialization. *Engineering news: Creamer Media (Africa Energy Indaba)*
- TURTON, A. 2019. Going backwards – the deindustrialization of the South African economy: Facebook: Facebook blad. (19 Februarie 2020 geraadpleeg).
- VAN DER GROENENDAAL, H. 2017. South Africa has been captured by deindustrialization. <https://mybroadband.co.za/news/business/220990.south-africa-has-been> (19 Februarie 2020 geraadpleeg).

VERSLUIS, J-M & DE LANGE, J. 2019. How law enforcement in SA has all but collapsed. News24, 21 Oktober. 21/102019.<https://city-press. News 24.com/ News/rising-crime-low-prosecution>. (20 Februarie 2020 geraadpleeg).

WEBER, M. 1964. *The theory of social and economic organization*. New York: Free Press.

WICKS, J. & ASH, P. 2020. It's going to have a devastating effect. Jobs ax hangs over half of SA workforce. *Sunday Times*, 3 May, p23.

ZARTMAN, I.W. (Red). 1995. *Collapsed states: The disintegration and restoration of legitimate authority*. Boulder, CO: Reiner.